



# Adelsö kyrka

Vid Kungens Hovgård



## Det var en gång för mer än tusen år sedan...

Adelsö kyrka omgärdas av historiens vingslag. Här berättar golv, väggar och tak om den omsorg människor hade om sin kyrka.

**ADELSÖ HETTE TIDIGARE** Alsnö eller Alsnu. Namnet (1200 Alsnu) kommer från önamnet Alsna som innehåller ala, ”växa”, som syftar på svällande terrängformationer, höga öar.

Adelsö var tillsammans med Birka en betydande knutpunkt i Mälardalen under vikingatiden. Birka på ön Björkö i Mälaren grundades av kungen på 700-talet och blev en viktig handelsplats och internationell hamn. Kungen själv bodde tvärs över sundet, på Adelsö. På Hovgården låg den vikingatida kungsgården, och det var härifrån Birka styrdes. Strandlinjen var ungefär sex meter högre än idag, vilket innebar att Adelsö var delat av ett sund strax söder om kyrkan.

Idag finns i området närmast kyrkan värdefulla lämningar från vikingatiden. Vid Hovgården ligger en tingsplats, där Björn, kung i Uppland under 800-talets första hälft, har hållit ting. Här finns även ett flertal större gravhögar, däribland ”kungshögarna”, där Birkakungarna anses begravda. Söder om storhögarna står en runsten, som enligt inskriptionen ristats åt kungen på 1070-talet.

På platsen där kungsgården låg, uppfördes 1279 Alsnö hus som ett sommarpalats i tegel till Magnus Ladulås. Här stadsfästes adelns privilegier. Byggnaden var snarare inrättad som ett lustslott med bekvämligheter än som en byggnad med försvarskaraktär. Redan i slutet av 1300-talet lämnades palatset öde. Idag finns bara grundmurarna kvar på en kulle vid stranden nordöst om kyrkan.

I december 1993 beslutade Unesco:s Världsarvskommitté att Hovgården och Birka skulle upptas på Världsarvslistan.

En kyrka i trä, antingen en stavkyrka eller en liggtimmerkyrka, byggdes redan på 1000-talet eller i början av 1100-talet på samma plats där den nuvarande stenkyrkan står. Möjligen tillkom kyrkan på initiativ av kungen för att fungera som gårdskyrka till den intelligande kungsgården, men även för att fungera som sockenkyrka. Inga spår efter den äldsta träkyrkan finns kvar idag. Adelsö kyrka är helgad åt S:t Göran.

---

Adelsö kyrka och kyrkogård är skyddade enligt 4 kapitlet kulturmiljölagen. De ligger också inom riksintresse för kulturmiljövården (Adelsö-Björkö-Birka, AB 21, 22), som utgörs av en rik fornlämningsmiljö.



# Kyrkobyggnaden

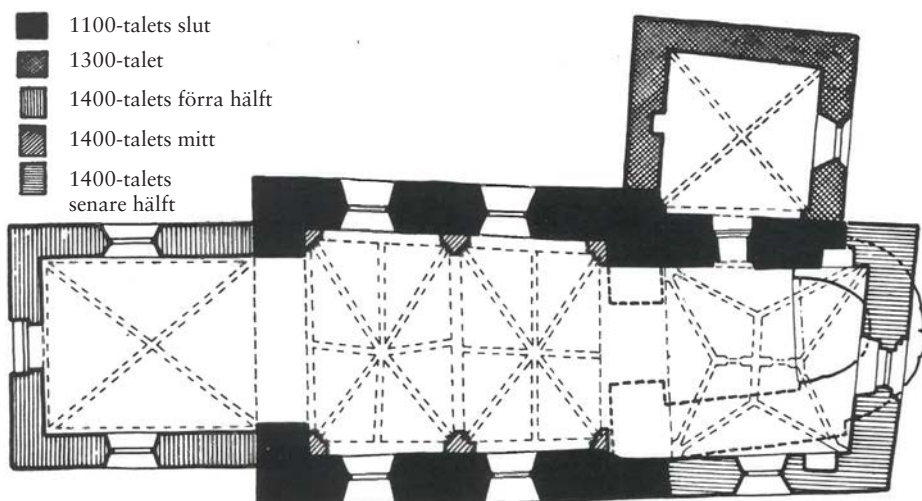
**ADELSÖ KYRKA LIGGER** i öst-västlig riktning med altaret i öst och sakristian i norr. Murarna är uppförda av gråsten, medan tornets övre del, långhusets östra gavel samt alla omfattningar och valv är uppförda av tegel.

Den nuvarande kyrkans äldsta delar finns i långhusets sidomurar och i muren mellan kor och sakristia. Av dessa delar bestod kyrkan av långhus samt ett smalare och lägre kor i öster med en halv rund utbyggnad, en så kallad absid. Rester av absiden upptäcktes 1957.

Långhusets tegelvalv är från 1400-talets mitt. Korvalvet, ett stjärnvalv med

breda ribbkorsningar, liknar den valvarkitektur som var populär i mellansverige under 1400-talets andra hälft. Det nya koret byggdes omkring 1470 eller något senare. Detta bekräftas bl.a. av att korfönstrets glasmålning ingick i ärkebiskop Jakob Ulfssons vapen. Glasmålningarna i korfönstret har försvunnit, men själva fönsteröppningen har i stort sett bibehållit sitt ursprungliga utseende.

Under 1700-talet moderniserades exteriören och tornet fick sitt nuvarande utseende, fönstren förstörades och vidgades.



1823 revs det fallfärdiga vapenhuset i söder. Ingången murades igen och en ny ingång togs upp i väster.

Kyrkans fasader är spritputsade med slät puts på omfattningar kring fönstren. Alla fönster, förutom korfönstret, vidgades senast 1884.

Tornet från 1400-talet har två våningar ovanför valvet. Ljudgluggarna fick sin nuvarande form då kyrkklockorna flyttades från klockstapeln som revs 1739. Storklockan är gjuten 1717 hos

Gerhard Meyers änka i Stockholm. Lillklockan göts 1775 av G S Meyer, Stockholm.

Tornet reparerades 1853, vilket man kan se på dess västra sida. Tornet kröns av en spira, kors med kulor och tupp.

Den senaste omfattande reoveringen av Adelsö kyrka skedde i två etapper: 2007 för exteriören och 2011 för interiören.



## Interiör

**KYRKANS ÄLDSTA BEVARADE** föremål är en cylindrisk dopfuntscuppa utan uttömningshål av grov sandsten från 1100-talets slut. Rester av basen till cuppan upptäcktes 1957 på en tomt nära kyrkan. Till funten hör ett dopfat av plåter (kopparplåt med sammanvalsade tunnare silverplåtar på vardera sidan), från 1958. Detta är av äldre datum och inköpt på antikvarisk väg. Det finns även en dopskål och en tallrik av tenn, tillverkade 1771 och 1783 av J G Ryman, mästare i Stockholm.

Predikstolen skänktes till kyrkan av fru Valborg Österman på Stenby säteri och den invigdes midsommardagen 1768. Den är dekorerad med förgyllda ornament och medaljonger. På pre-

dikstolen står ett timglas som köptes in vid 1700-talets mitt. Predikstolens ljudtak kröns av ett kraftigt kors med stjärnbeströdd kula.

Kyrkans altaruppsats av trä, tillverkades 1802 av hovbildhuggaren Per Ljung i Stockholm. Formen är inspirerad av en antik sarkofag och kröns av ett kors med strålkran. Under 1970-talet ersattes den tillhörande altarringen med nuvarande knäfall.

I den södra väggen vid altaret finns en piscina, uttömningshål för vin som blivit över från nattvarden och vatten från dopfunten. Vätskan rinner ned i kyrkans grund för att komma i vigd jord.





248  
383  
606

248  
383  
606



Bänkinredningen med enkla fyllningar i dörrarna byggdes 1884, delvis med delar från en äldre bänkinredning från 1700-talet. 1953 gjordes bänkarna bekvämare.

I samband med 1823 års renovering byggdes läktaren i väster. Orgeln med 6 stämmor uppfördes sex år senare av Pehr Zacharias Strand i Stockholm, och byggdes om 1929 av orgelbygga-

ren C R Löfvander, Stockholm. När orgeln renoverades 1987 återställdes den av Knut Kaliff till ursprungligt skick.

Ett av de medeltida inventarierna är ett krucifix från 1400-talets slut som finns i sakristian. Krucifixet som hänger ovan sakristieingången är från 1300-talet.





Till kyrkans mer intressanta nattvardskärl hör en kalk av förgyllt silver. Foten är från 1641 medan cuppan gjordes om under 1760-talet. Oblatasken av silver köptes in 1689 och är dekorerad med driven ornamentik på locket.

En mässhake av röd sammet från 1724 hör till kyrkans äldsta textilier. Från 1800-talet härrör en mässhake i svart sammet dekorerad med kors och strålkran. Kyrkan har även delar av en brudpäll av siden från 1770-talet, som skänktes av Maria Erling, änka efter Isaac Erling, kyrkoherde i Adelsö 1762, död 1770.

Ett flertal textilier har skänkts av Adelsö kyrkliga sällskap. Det vita

antependiets mittparti har broderats av Ethel Törvall efter det gamla röda antependiet i sakristian. Från Solveig Magnussons ateljé kommer bland annat kyrkliga textilier i grönt och rött. Två kollektståvar har vävts och monterats av Tathy Larsson och ett ambohänge och en mörkblå stola har vävts av Eeva Axe. Stolan är skänkt av Eeva Axe, Solveig Magnusson och Tommy Myrsell.

Spåren efter de olika årsringarna visar på människors omsorg om sin kyrka genom historiens lopp. Alla dessa människors insatser och gåvor gör att Adelsö kyrka ser ut som den gör idag.

Många av kyrkans inventarier har genom århundradena skänkts till kyrkan.

De tre ljuskronor av malm är typiska 1600-talsarbeten. En av dessa är en nioarmade takkronan, som skänktes 1664 av Christina Meyers arvingar på Tofta. En annan är den åttaarmade, som donerades av generalkamreren Lars Joensson och hans hustru Catharina Skoug.

Votivskeppet, som är byggt av viceamiral Erik af Klint åren 1917-18, skänktes 1961 av sonen Johan. Votivskeppet är inte en modell av något specifikt skepp. Votivskeppets stäv ska alltid vara vänt mot altaret och det symboliserar själens "seglat" till Kristus.

Kormattan är utförd av konstnären Erik Lundberg, Vävaregården, Eringsboda, anskaffades 2007.





# Kyrkomiljön

**ADELSÖ KYRKA OCH KYRKOÅRD** ligger intill fornlämningsområdet med storhögarna och ruinen efter Alsnö hus. Direkt söder om kyrkan ligger en av Hovgårdens gamla gårdar, Södergården, fortfarande kvar på den gamla bytomten. Norrgården, som låg norr om kyrkan, revs då Kungliga vitterhetsakademien köpte fornlämningsområdet medan övriga gårdar flyttades 1865.

Kyrkogården vid Adelsö kyrka består av en äldre och en nyare del, där den nyare anlades efter ritningar av arkitekten Årland Noreen. Adelsö kyrkogård omges av en bogårdsmur av kluven gråsten. Den äldre delen nämns tidigast 1616 i samband med en reparation.

År 1947 utvidgades kyrkogården åt väster och en bogårdsmur anlades vid den västra och norra sidan. På kyrkogårdens gamla del växer askar innanför muren. Längs den nya delens västra och norra sida växer Ornäsbjörk.

I beskrivningen till utvidgningen på 1940-talet anges att terrängen på den norra delen skulle behållas, medan den södra delen skulle fyllas ut till att hamna i höjd med den gamla kyrkogårdens entré. Ett bårhus byggdes i form av en välvd krypta i nord-väst.

Byggnaden har dubbla kopparportar och det grästäckta taket pryds av ett hamrat järnkors.

År 1992 anlades en **minneslund** på den utvidgade delen av kyrkogården.

På kyrkogårdens nordvästra hörn invigdes en **askgravlund** den 16 maj 2018, formgiven av arkitekt Stina Blomkvist.

På Adelsö kyrkogård finns några gravar med kulturhistoriskt intresse.

Vid den gamla kyrkogårdens västra sida finns en grav med en liggande häll, två kors och ett stort ankare i järn inom en stenram. Graven tillhör släkten af Klint som var en släkt med många militärer, särskilt inom flottan. På det ena korset finns ingraverat: *Kaptenen Erik Gustaf af Klint, född den 15/10 1801, omkom vid korvetten Carlskronas förlisning vid Cuba den 30/4 1840.*

En gravvård, som står i öster på den gamla kyrkogården, är i form av en något oval stående natursten med enkel röd text. Här vilar Gunnar Hallström från Björkö, som bland annat var engagerad i bevarandet av de gamla odlingslandskapen på Björkö. På gravstenen står det "Han levandegjorde Björköns forntid, värna-

de åldriga värden, skyddade skönhet". Stenen hade han själv valt ut på Björköstrand. Den fraktades sedan över till kyrkogården på Adelsö.





#### Texter och fakta är hämtade från

Adelsö kyrka av Armin Tuulse Eskilstuna, 1993

Adelsö kyrka vid Kungens Hovgård Kyrkoantikvariska utskottet, 2010

Adelsö kyrka av Niss Maria Legars Stockholms stift, 2008

Adelsö kyrkogård av Martina Berglund Stockholms stift, 2015

Mälardöarnas historia del 1 av Gunnar Hallström Stockholm 1969

#### Plan över Adelsö kyrka sid 6

Adelsö kyrka av Armin Tuulse Eskilstuna, 1993

Broschyren är sammanställd av Christin Sagnér

I samråd med Marianne Abrahamsson, Eeva Axe, Thomas Billig, Britta Ekman, Monika Engelhardt, Ann-Sofie Kamkar, Henrik Mattsson, Mårten Mårtensson, Monika Regnfors Sjören och Marie Rickberg.

#### Foto

Marianne Abrahamsson 2/9/12/14-15, Stefan Christophs 7-8/10-11/13/20, Christin Sagnér 17, Swescan 4-5/18-19

#### Tryck

Billes tryckeri



# Svenska kyrkan



EKERÖ ADELSÖ-MUNSÖ LOVÖ

SVENSKA KYRKAN, EKERÖ PASTORAT 2019



Svenska kyrkan   
EKERÖ ADELSÖ-MUNSÖ LOVÖ